

EMINESCU LEXICOGRAF ȘI ISTORIOGRAF LITERAR

HORST FASSEL

În 1898 a apărut prima *Enciclopedie română* a lui C. Diaconovich la Sibiu. Până atunci existaseră puține șanse de a descoperi biografiile personalităților politice și culturale românești în alte enciclopedii. Despre sașii transilvăneni, informațiile erau mai consistente datorită lexiconului biografic al lui Seivert, apărut în 1785 la Bratislava, iar despre alte personalități de limbă germană din Banat, Transilvania și din Bucovina, se adunaseră informații în dicționarul biografic al lui Wurzbach (*Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich*, Wien, 1856, vol. 1-60) și în *Allgemeine Deutsche Biographie* (Leipzig, 1875, I-LVI). Din cea de a doua jumătate a secolului al 19-lea exista și posibilitatea consultării enciclopediei Brockhaus. În perioada 1866—1904, consultantul pentru problemele românești la editura Brockhaus fusese Titu Maiorescu¹; el a scris pentru ediția a II-a a cunoscutei enciclopedii² (1864—1866) articolele *București* și *România și românii*, incluzând în volumul suplimentar al ediției amintite și articole despre Kogălniceanu, Sturza, Brătianu, Crețulescu. În 1874, Titu Maiorescu se vede nevoit să renunțe temporar la colaborarea cu Eduard Brockhaus (care între timp fusese la București), deoarece portofoliul de ministru nu-i permitea să mai lucreze la enciclopedia germană. Îl propune drept colaborator, în locul său, pe directorul bibliotecii ieșene, Mihai Eminescu³. În 29 noiembrie 1874, Maiorescu îi scrie lui Iacob Negruzzi: „Fă bine și amintește lui Eminescu să-mi comunice de urgență lista tuturor articolelor, despre care crede, că trebuiesc să figureze în 'Conversationslexikon' Brockhaus, precum și a celor ce ar trebui eliminate din ultima edițiune. Am primit o scrisoare de la Brockhaus care aprobă colaborarea lui Eminescu.”⁴ Maiorescu revine la colaborările sale cu editura Brockhaus atunci când ediția a ajuns la litera N (Costache Negruzzi), scriind, de aici încolo, toate articolele despre personalitățile românești incluse în *Conversations-*

1. Cf. Dima-Drăgan C., *Eduard Brockhaus solicită colaborarea lui Eminescu și Titu Maiorescu*, în *Manuscriptum*, București, 1/1977, p. 147-155.

2. Primul *Conversationslexikon* apăruse în 1796. Editura F. A. Brockhaus, înființată în 1805 și stabilită din 1817 la Leipzig (din 1947 la Wiesbaden) a publicat în 1808 prima ei enciclopedie în șase volume.

3. Cf. Dima-Drăgan C., *op. cit.*, p. 147-150.

4. Cf. BARS, scrisori, p. 16/6/XVI.

lexikon. De aici rezultă faptul că Mihai Eminescu a scris, fără îndoială, toate articolele din ediția a 12-a a enciclopediei Brockhaus (Leipzig, 1876—1880), aflate înaintea articolului despre Brătianu și cele aflate între Brătianu și Costache Negruzzi. Nu a adus schimbări esențiale vechilor articole scrise de Maiorescu despre Kogălniceanu, Crețulescu, Sturza, Brătianu⁵. Rămâne deci un număr de opt articole din enciclopedia Brockhaus, datorate în mod cert lui Eminescu. Textul lor va fi reprodus în anexă.

Contribuțiile lui Eminescu au apărut într-o enciclopedie germană. Trebuiau adaptate, în consecință, unor concepte lexicografice existente. Dacă unul din primele dicționare biografice germane din 1715⁶ cuprindea circa 20 000 de articole destinate medicilor, filologilor, filozofilor, istoricilor, fizicienilor vestiți și nu încerca altceva decât să surprindă mersul vieții al acestor personalități, alta va fi situația un secol după apariția dicționarului lui B. Mencken. În *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste* a lui Ersch și Gruber⁷ se acordă un spațiu larg activității personalităților prezentate. Dar tendința de a supralicita biografia, folosind-o în chip de pilde aidoma unui Teofrast, La Bruyère, mai continuă. În învățământul mediu se foloseau cu predilecție asemenea biografii și un *Handbuch für den biographischen Geschichtsunterricht* al lui Karl Schwartz din 1844⁸ confirmă această constatare. Principiul este expus de Schwartz în prefața volumului al doilea al lucrării sale: „experiența mea îndelungată mă-a întărit convingerea că nimic nu a atras mai mult interesul elevului, ținându-l încordat și apropiindu-l de materia istorică, decât culorile vii ale imaginii unei personalități excepționale proiectată în fața ochilor săi“⁹. Această modă a biografiilor este preluată și de învățământul românesc. În 1852, cerințele didactice în acest sens vor fi acoperite la Iași, prin intermediul unui manual al lui

5. Despre colaborarea lui Eminescu la enciclopedia Brockhaus mai aflăm dintr-o scrisoare a lui I. Negruzzi din 1/13 martie 1875, unde se specifică: „Eminescu lucrează mereu la Brockhaus.“ (vezi: Dima-Drăgan C., *op. cit.*, p. 148) și din protocolul interogatoriului judecătorului de instrucție P. Stoica la care a fost supus Eminescu în 9 noiembrie 1876, în legătură cu presupusa dispariție a unor cărți din fondul bibliotecii ieșene. Eminescu declară: „Am avut trebuință zilnică de două feluri de cărți, 1. biografii a bărbaților din România, pentru colaborarea la dicționarul enciclopedic Brockhaus, 2. cărți de proză și poezie română pentru culegerea bucăților necesare pentru o carte de lectură... Drept probă păstrez corespondența cu librarul Brockhaus și manuscriptul proiectatei cărți de lectură.“ (în: *Eminescu în documente de familie*, ed. Gh. Ungureanu, București, 1977, p. 405). Scrierile lui Brockhaus către Eminescu încă nu s-au găsit, iar cele ale lui Eminescu s-ar părea că nu mai există pentru că arhiva editurii Brockhaus a fost în mare parte distrusă în timpul celui de al doilea război mondial.

6. Burkhard Mencken, *Compendiöses Gelehrten-Lexicon denen Liebhabern der Historie der Gelehrten und anderen Personen zu nützlichem Gebrauch*, Leipzig, 1715.

7. Leipzig, 1818.

8. Fulda, 1844, vol. I-II.

9. *Idem*, p. IV.

Zaharia Kolumb¹⁰, iar în 1855, apare o lucrare asemănătoare, *Biografii unora din oamenii din Orient*.

Dacă dicționarul lui Wurzbach din 1856 intenționează să cuprindă „schita vieții a celor mai demne persoane“, *Allgemeine Deutsche Biographie* din 1875, întocmită sub conducerea lui Rochus von Liliencron, precizează că va prezenta patru tipuri de articole (de 1 coală, de o jumătate de coală, de 2 pagini, din câteva informații sumare), dar nu aparțină diferență cantitativă și singura care deonebește, între ele, articolele acestei enciclopedii. În interiorul lor, toate articolele au aceeași componență: biografie, activitate, biobibliografie. Accentul este pus, și în acest ca, asupra biografiei, ceea ce e lesne de înțeles în epoca de înflorire a pozitivismului, care căuta explicarea semnificației activității unei personalități prin intermediul factorilor biografiei „externe“ și „interne“, Totuși, atât partea destinată operei, cât și bibliografia scrierilor (inclusiv a celor critice) nu este, în nici un caz, neglijată în ADB.

În *Allgemeine deutsche Real-Encyclopädie für die gebildeten Stände*, o predecesoare timpurie al renumitului „Conversations-Lexikon“ al editurii Brockhaus, publicată în 1830 în 12 volume, susnumita împărțire a articolelor despre personalitățile incluse în *Encyclopädie* nu există încă. În cadrul biografiilor de proporții, se inserau relatări despre scrierile persoanei în cauză, iar în cazuri izolate, puteai afla chiar și sugestii bibliografice, dar nici referințele bibliografice, nici cele referitoare la creația unui autor nu aveau un caracter sistematic.

În cele opt articole ale sale, Eminescu prezintă trei oameni de stat (Decebal, familia Ghica, N. Golescu) și cinci scriitori (Alexandrescu, Alecsandri, Asachi, Barițiu, Bolintineanu). În cazul politicianilor, se străduiește să prezinte cit mai exact toate știrile referitoare la viața și la cariera lor, în cel de al doilea, la scriitori, îmbină biografia și prezentarea creației autorilor, a edițiilor apărute și, conștient de faptul că aceste scrieri pot fi răspândite în străinătate exclusiv pe calea traducerilor, Eminescu informează cu insistență cititorii germani despre toate traducerile din literatura română, existente la vremea lui. Îmbinarea biografiei „externe“ cu cea „internă“ (terminologia e cea pozitivistă) corespunde spiritului epocii. Acuratețea informației și intenția de a sprijini receptarea fenomenului literar românesc în străinătate, se datorează în exclusivitate lui Eminescu.

Un termen de comparație ni-l oferă *Biographisches Schriftsteller-Lexikon der Gegenwart* al lui Franz Bornmüller¹¹. Acesta a apărut cu puțin timp după cea de a 12-a ediție a enciclopediei Brockhaus și nu e exclus să se fi inspirat din ea. Dicționarul lui Bornmüller a fost întocmit cu participarea unor scriitori renumiți; aceștia sînt menționați în prefața scrisă în 1881 la Leipzig; întâlnim, printre alții, pe dr. Eugen Oswald din Londra, autor al articolelor despre literatura engleză, pe profesorul Robert Hammerling din Graz, semnatar al contribuțiilor despre

10. *Biografiile bărbaților iluștri din istoria română pentru clasa a 2-a primară*, Iași, 1852.

11. Leipzig, 1882, cf. Fassel H., *Scriitori români într-un dicționar german din 1882*, în: *Cronica*, Iași, 1976, 9.V., p. 10.

literatura italiană, pe dr. Konstantin von Jürgens, care scrie despre literatura rusă. Nu e menționat nici un referent pentru literatura română, deși în dicționar au fost incluși 11 autori români și unul (Wilhelm von Kotzebue) care, potrivit lui Ioan Lăzăriciu. („Așa dar literaturii naționale române îi aparțin mai întâi toate produsele literare scrise în limba română, apoi încitva și cele scrise în limbi străine, înse despre români, și și în fine, tradițiile, legendele, colindele, proverbele...“¹²), ar putea face parte din sfera literaturii române. Unele formulări din aceste articole („Seine Dichtungen, die zu den schönsten Perlen der rumänischen Literatur gehören, erscheinen unter den Titeln“¹³, „und optierte.. für die Heimat seiner Vorfahren“¹⁴; „beim Ausbruch der Reapition 1850“¹⁵) și faptul că titlurile românești sînt mai corect redactate decît traducerea lor în limba germană ne-ar duce la ipoteza că autorul traducerilor e român; formele de „Griegori“ și „Tîrgoviști“ ar putea pleda pentru originea sa moldovenească, dar multitudinea greșelilor ortografice (*Trompeta Carpalitor*, romanul *Manilu*, *Răzvan ș iVidna*) nu ne permit o decizie prea sigură. Nu e lipsită de importanță coincidența dintre titlul piesei lui Alecsandri *Georg von Sadagura* (!) și dintre titlul ziarului *Dimbovița* la Brockhaus și Bornmüller, ceea ce ar putea fi un indiciu pentru faptul că autorul articolelor la Bornmüller s-ar fi inspirat din articolele scrise de Mihai Eminescu. În cazul articolelor despre Alexandrescu, Alecsandri, Bolintineanu, existente în ambele dicționare, cel al lui Bornmüller aduce unele noutăți (între timp au mai apărut, de ex. ediții din Alecsandri), dar greșește în mai multe rînduri: astfel, înțelege greșit semnalaarea lui Eminescu despre înființarea „Junimii“ la Iași în anul 1865 și specifică: „în 1865 Alecsandri înființează împreună cu Negruzzi *Convorbirile literare*, alimentîndu-le cu creații proprii și alte contribuții¹⁷. Structura articolelor e cea sugerată de Eminescu: împletirea biografiei și a creației, lista comentată a operelor și indicarea traducerilor în limbi străine. Și atitudinea față de autori seamănă, și astfel Alecsandri „este fără îndoială primul poet al României, de o factură eminentamente națională“¹⁸. Vedem astfel un ecou al articolelor lui Eminescu din Brockhaus, chiar dacă exactitatea eminesciană nu e repetată.

Dar coraportarea biografiei și a creației, preocuparea pentru destinul european al literaturii române și comunicarea unor date precise despre opere și autori din România nu sînt singura realizare a lui Eminescu în cadrul preocupărilor sale din articolele enciclopediei lui Brockhaus.

12. Lăzăriciu I., *Istoria literaturii Române. În usul tinerimea studiose*, Sibiu, 1884, p. 1.

13. Pare a fi traducerea textuală din română: „Creațiile sale făcînd parte din cele mai frumoase perle ale literaturii române au apărut sub titlul de...“.

14. Verbul „optierte“ e în germană un neologism puțin întrebuintat.

15. Traduce literalmente un: „la izbucnirea reacțiunii din 1850“, construcție neconformă stilului limbii germane.

16. p. 9.

17. Bornmüller F., *op. cit.*, p. 9.

18. *Idem*, p. 10.

Cînd a fost solicitat de Maiorescu să colaboreze la Brockhaus, Eminescu nu avea la îndemînă o istorie literară a poporului său. Existau cîteva sugestii, total insuficiente. Astfel, Sulzer scrisese în a sa *Geschichte des transalpinischen Daziens*¹⁹ despre ceea ce a aflat referitor la literatura română. După părerea sa, n-ar exista aici decît o poezie populară, lăutărească (Sulzer reproduce chiar o anume poezie de Mahala²⁰). În 1837, Kogălniceanu a menționat în articolul său apărut la Berlin cîteva caracteristici ale scrisului românesc. Dar încercările de sinteză începeau să apară abia în deceniul opt, în unele cazuri la distanță mică de începuturile istoriografiei literare a lui Eminescu. Astfel, Vasile Gr. Pop a publicat, în 1875, al său *conspect asupra literaturii române și literațiilor ei de la început și pînă astăzi în ordine cronologică*²¹, iar doi ani mai tîrziu apare lucrarea lui Gr. Popescu *Curs elementar de istoria literaturii române*²². V. Gr. Pop scrie, în cel de al doilea volum al său, și despre Eminescu: „Unul din cele mai frumoase talente și am putea zice chiar cel mai imponent talent ivit pe scena nouălor mișcări a literaturii noastre este fără îndoială Mihai Eminescu. Om al timpului modern în fașa sa trecătoare, blasat în cuget, iubitor de antitese cam exagerate, reflexiv mai preste marginile ertate; pînă acum așa de puțin format, în cît D-lui Maiorescu i-a trebuit mult curagiu, pentru a-lu cita într-o critică a D-sale după Vasile Alecsandri, dar în fine poet, un poet în toată puterea cuvîntului este M. Eminescu.“²³ Eminescu era pe atunci revizor școlar și Pop nu știa exact data nașterii sale (indică anul 1849). Matilda Cugler, Teodor A. Myler, Andrei Mureșanu²⁴ apar și ei în prezentarea lui Pop. Acesta înțelege prin literatură „numai acele producțiuni sau documente, care conțin un fond încorporat într-o formă neperitoare.“²⁵ este apoi de părere că „trebuie mai întîi să existe un manual pe cît se poate de complet, de succesiunea tuturor scrierilor, edite și inedite, fără de care criticul s-ar afla împiedicat în stabilirea adevărului. Acesta este motorul și a publicațiunii de față.“ Pop prezintă, prin urmare, un compendiu de informație biobibliografică, din care nu lipsesc, totuși, judecățile de valoare. Pop distinge între literatura „primitivă“ (de fapt, populară), „fragmente scrise și inscripții“ și „documente și opere complete“. Literatura ar fi evoluat pe urmele istoriei și istoriografiei, aceasta, la rîndul ei, dependentă în evoluția limbii. Istoria literară românească ar putea fi împărțită în perioada pînă la 1830 și în cea de la 1830 la 1860 (1830 e considerat și de Al. Piru drept prag pentru apariția literaturii române moderne). Dacă în prima epocă (pînă la 1830) s-ar contopi scrisul popular cu influența neogreacă (la poezii Văcărești) și cu literatura bisericească, în epoca de la 1830, ar fi apărut

19. Wien, 1788, vol. III, p. 1/83.

20. *Cîntecul Mititichii* a fost preluat, ulterior, de poetul romantic Clemens Brentano în nuvela sa *Die mehreren Wehmüller oder ungarische Nationalgesichter*.

21. București, 1875, I-II.

22. București, 1877.

23. Pop V. Gr., *op. cit.*, II, p. 112/113.

24. „Această drăgălașă și am putea zice unică privighetoare a literaturii noastre, s-a născut în Iași, la anul 1853, din părinți germani bucovineni.“ (p. 119).

25. *Idem*, p. 9.

„înalta literatură“ ca o urmare a evoluției limbii literare și a creșterii nivelului general de instrucție. Prezentînd^d autorii izolați, Pop nu ezită să anexeze informațiile biografice și ale celor referitoare la epocă, precum și texte alese din fiecare autor ami important. La Eminescu se dă un fragment din *Epigonii*, la Bolintineanu o parte din poemul *Sorin*, la C. Negruzzi sînt reproduse două fabule. Așadar, lucrarea lui Pop îmbrînă aspecte de istorie literară, dicționar biografic și antologie de texte.

În urma ei, multe tentative subliniază caracterul lor de „introducere“ în istoria literaturii române sau de „schiță“. Așa se întîmplă cu Gh. Gh. Arbore și ale sale *Noțiuni de istoria literaturii românesce*²⁶ cu *Introducerea în istoria limbii și literaturii române* de Alexandru Philippide²⁷ și *Schițe de literatură română de Neculai Iorga*²⁸; dar chiar și *Istoria literaturii române a lui Ioan Lăzăriciu*²⁹, care menționează în subtitlu: „în usul tinerimei studioase“, are deci tot caracterul unei introduceri în materie. Doar A. Philippide își pune explicit problema metodei de investigație. Pentru el, „se poate zice că o Istorie literară este rezumatul literaturii unui popor“³⁰ și ea poate fi investigată printr-o interpretare „gramaticală, istorică, generică și individuală“, precum și cu ajutorul unei „critici externe“. Cele trei compartimente indispensabile ale istoriei literare ar fi: o bibliografie incipientă, o cunoaștere a biografiei și o interpretare separată a textului. În plină perioadă pozitivistă, Philippide nu neagă necesitatea cunoașterii biografiei și a omului, dar o separă de interpretarea propriu-zisă a textului. E o noutate în materie, care însă există și la Eminescu care și-a început activitatea de lexicograf printr-o documentare bibliografică riguroasă, a stabilit biografia personalităților și a analizat creația fiecăruia și sub aspect estetic. În detaliu, Philippide nu e la fel de convingător, atunci nu s-a scris încă de nimeni, să dau lectorilor mei măcar mijloacele de a se introduce prin ei înșiși în citirea literaturii românești, am hotărît să scriu această carte mixtă.“³¹ Periodizarea: secolul 16, 17, 1700—1821 nu corespund evoluției reale a scrisului românesc.

A. Densușianu³² caută să periodizeze literatura română pînă la 1830 și, după acest an, invocînd criterii de ordin lingvistic. Gh. Arbore clasifică literatura în trei perioade: prima fiind cea începînd la daci și continuînd pînă la introducerea alfabetului slavon în țările românești, cea de a doua mergînd pînă la apariția gramaticii românești (1780), cea de a treia prezentînd, în sfîrșit, cea mai semnificativă dezvoltare a

26. Galați, 1886.

27. Iași, 1888.

28. Iași, 1893. Nu vom ține cont de istoriile literare române apărute în Germania (Rudow W., *Geschichte des rumänischen Schrifttums bis zur Gegenwart*, Wernigerode, 1892; G. Alexici, *Geschichte der rumänischen Literatur*, Leipzig, 1900 și cea a lui M. Gaster în: Gröber G. *Grundriß der romanischen Philologie*, Straßburg, 1901, vol. II).

29. Sibiu, 1884 (sursele citate fiind clujeanul Silași și V. Pop).

30. Philippide Al., *op. cit.*, p. 8.

31. *Idem*, p. 17.

32. *Istoria limbii și literaturii române*, Iași, 1885.

33. Arbore Gh. Gh., *op. cit.*, p. 137.

limbii, limba literară. Arbore insistă în prima perioadă asupra documentelor istorice despre poporul român, în cea de a doua depistează documente de limbă română, în cea de a treia se succed autorii în ordine cronologică, prezentați după cum urmează: 1. note biografice, 2. scrieri, 3. (eventual) texte. Ienăchiță Văcărescu, Samuil Micu Gheorghe Șincai, Gheorghe Lazăr sînt prezentați mai amănunțit. Dar „Bolintineanu este cel mai mare poet al Romînilor din toate părțile. Geniu pătrunzător, înflăcărează sufletele prin simțiri înalte și tonul său cel plin de demnitate este totdeauna înveșmîntat într-o limbă artistică. El nu numai că duse la perfecțiunea elegia, ci deveni creatorul neimitabil al baladelor istorice și ial narațiunilor poetice.“³⁴ E adevărat că Arbore apreciază mai puțin autorii moldoveni. Chiar despre Eminescu nu spune altceva decît: „poet liric prin eselență este cel dintîi care a înțeles arta classică. Printr-o fericită combinațiune a artei cu ideile filozofice pozitivistice scie să dea poeziei adevărata valoare.“³⁵

I. Lăzăriciu împarte evoluția literaturii române în cinci etape: de la 105 la 1054 (formarea limbii române), 1054—1642 (epoca scrisului în limba slavonă), 1640—1780 (literatura bisericească pînă la apariția primei gramatici românești); 1780—1860 (introducerea alfabetului latin), abia după 1860 ar începe „înflorirea literaturii române“, căci „literatura se lărgesce și iocupă toate temele, atît prin opuri separate de toată specialitatea, cit și prin ziare politice-sociale și științifice“. În afară de Alecsandri (p. 158/163), despre care scrie consistent, mai sînt pomeniți I. Negruzzi, Bolintineanu, iar despre Eminescu, aflăm că ar traduce *Moartea lui Wallenstein*. E semnificativă remarca despre Alecsandri: „Nimeni n-au sciut să cînte așa dulce și din inimă și sufletul poporului român.“³⁶

Eminescu s-a ferit, în articolele sale, atît de extrema de a extinde istoria literaturii românești pînă în perioada dacă, dar nici nu acceptă limitarea „înfloririi“ literaturii române la propria-i generație, cum face Lăzăriciu. A știut să aleagă bine cărturarii (Asachi, Barițiu) și poeții (Alecsandri, Bolintineanu). A sugerat, de asemenea, atît crearea unor tipare culturale (școală, presă) pentru ca în cadrul acestora să se poată desfășura viața literară propriu-zisă. Dacă l-a considerat pe Alecsandri drept cel mai mare poet român, a fost în acord cu toți istoriografii literari contemporani. Dacă avea un respect pentru Bolintineanu s-a ferit, totuși, să-i supraliciteze meritele, cum o face Arbore, Pop etc. Eminescu nu a scindat literatura în biografie / operă, o face Philippide, dar nici n-a neglijat vreuna din cele două laturi și a respectat rigorile filologiei, cînd informa despre ediții și opere. Față de ceilalți istoriografi literari, Eminescu are un ascendent prin preocuparea sa pentru felul în care literatura poate găsi audiență la public.

Nu e posibil să deslușiți din cîteva articole de dicționar o concepție foarte cuprinzătoare despre literatură. Ceea ce rezultă totuși, clar este

34. *Idem*, p. 148.

35. *Idem*, p.168.

36. Lăzăriciu I., *op. cit.*, p. 163.

convingerea lui Eminescu că, în secolul al 19-lea, ar fi început ascensiunea literaturii naționale. A reușit să stimeze realizările generației de predecesori, sperind, în același timp, că „noua direcție“ condusă de Maiorescu va duce spre noi culmi scrisul românesc (secolele anterioare, de ex. opera unui D. Cantemir, Dosoftei nu au intrat în atenția lui Eminescu, ceea ce se poate urmări și în poemul său *Epigonii*³⁷). Ceea ce îl detașează pe Eminescu de istoriografia literară contemporană este spiritul său selectiv : a știut să discearnă valorile literare de nonvalori, a fost capabil să diferențieze între contribuții culturale și cele literare propriu-zise (a sesizat deosebirea dintre om de cultură și iartist). Prefațind toate celelalte încercări de întocmire a unei istorii literare românești, articolele lui Eminescu din Brockhaus rămân un document prețios în cadrul filologiei românești.

ALECSANDRI VASILE, cel mai important poet român contemporan, cunoscut patriot. S-a născut în 1821 în Moldova, din părinți înstăriți, primind primele îndrumări într-un institut francez particular la Iași. A învățat în continuare (din 1834) la Paris, unde s-a întors în 1839 în patrie, trecând și prin Italia. S-a alăturat lui Kogălniceanu care era centrul vieții literare la Iași. A devenit colaborator de nădejde al revistei *Dacia literară*, publicată de Kogălniceanu în 1840 și interzisă de guvern în 1842. A. a străbătut apoi ținuturile montane ale Moldovei pentru a cunoaște cîntecele și legendele populare. Ulterior, a preluat, împreună cu Kogălniceanu și Negruzzi, direcția teatrului român și francez de la Iași, pentru care a compus o serie de comedii de mare succes. Dintre acestea merită a fi remarcate *Iașii în carnaval*, *Gheorghe de la Sadagura*, *Cucoana Chirița la Iași*, *Cucoana Chirița în provincie*, *Nunta țărăneasă*. Fiind nemulțumit de starea lucrurilor din patria sa, întreprinde o călătorie prin Orient, Grecia și insulele ioniene. După întoarcerea sa, a participat la mișcarea de la 1848, părăsind, o dată cu instaurarea reacțiunii, țara. A străbătut mai întâi Bucovina și Transilvania, culegînd cîntece populare. Apoi a militat la Paris pentru interesele românilor. În 1857, A. a fost membru al Divanului pentru probleme constituționale. După ce s-a realizat Unirea Principatelor, a intrat, în 1859, în guvernul Ghica, cu funcția de ministru de externe. În luna mai 1860, și-a dat demisia împreună cu colegii săi, din cauza unor neînțelegeri cu Camera reprezentanților. În 1865, a început la Iași o nouă activitate literară, în centrul căreia s-a aflat societatea *Junimea* și publicația acesteia, *Convorbiri literare*. Această orientare sănătoasă, condusă îndeosebi de critica ascuțită a lui Maiorescu, a avut un efect regenerativ asupra lui A. A compus pentru această orientare frumoasele sale *Pasteluri*, mica epopee *Dumbrava roșie* și comedia *Ciocoi*. De o importanță deosebită pentru literatura română este culegerea de poezii populare întocmită de A. (*Poesii populare ale Românilor*, București, 1863), dintre care multe au devenit populare. Lucrările sale dramatice, deși nu sînt de mare ținută, evocă totuși o serie de tipuri specifice din societatea mai veche pe cale de dispariție sub influența culturii moderne. O parte din poeziile sale,

37. Despre conținutul articolelor lui Eminescu și despre legătura lor cu creația sa poetică, vezi : Fassel H., *Eminescu als Lexikograph*, în : „Volk und Kultur“, București, 197, nr. , p.

A. le-a tradus el însuși în limba franceză (*Ballades et chants populaires de la Roumanie*, Paris, 1855), iar W. de Kotzebue a scos o bună traducere germană a poeziilor populare, *Rumänische Volks poesie* (Berlin, 1857).

ALEXANDRESCU GRIGORE, reputat scriitor român, născut în 1812 la Tîrgoviște în Țaru Românească. A studiat la Colegiul Sf. Sava din București, intrînd apoi în rîndurile armatei. Prieten intim al colonelului Cîmpineanu, conducătorul de atunci al opoziției române. A părăsit în 1834 armata, la începutul guvernării lui Alerandru Ghica, preluînd conducerea Societății filarmonice, întemeiată de Cîmpineanu. Deja de atunci, A. dobîndise o popularitate destul de mare, fiind apreciat pentru cîteva satire și fabule politice. În consecință, a fost trimis la o minăstire, unde a rămas pînă la înlocuirea lui Ghica în anul 1842. A compus la minăstire celebra poemă *Anul 1840*, în care exprimă, prin cuvinte înflăcărâte, dorințele partidului său. Ulterior, A. a trăit retras, ca particular, pînă cînd a preluat, în 1859, ministerul finanțelor în guvernul Crețulescu. Dar după abia cîteva luni a renunțat la noua sa funcție. De atunci, a făcut din nou parte din partidul liberal de opoziție, slujindu-l cu talentul său poetic prin publicarea ocazională a unor fabule politice în presa cotidiană. Opera sa, publicată deja în 1847 cu titlul *Suvenire și impresii, epistole și fabule* (București), a fost prezentată de A. în 1863, într-o ediție adăugită.

ASACHI GHEORGHE, reputat poet și scriitor român, născut la 1 martie 1788. A primit primele îndrumări școlare în Germania și Italia și s-a dedicat apoi la Viena studiului matematicii și astronomiei. Întors în patrie, a fost numit consilier ministerial. În această funcție are merite deosebite, străduindu-se să impulsioneze limba română și cultura patriei sale. Și-a îndreptat atenția mai cu seamă în direcția constituirii unei limbi literare adevărat românești, urmărind să scoată din ea toate elementele străine, mai cu seamă cele slave, grecești și rusești. În acest scop, a elaborat manuale, gramatici cu o mare rezonanță în țară. A fost primul care a înființat în România o tipografie și a editat un ziar românesc pe care, timp de treizeci de ani, l-a editat el însuși. După ce A. devenise, în 1856, șeful Ministerului pentru instrucțiune publică, a desfășurat o activitate binecuvîntată, prin înființarea numeroaselor școli elementare, gimnaziilor, școli de artă și meserii, precum și a unei Academii. Aceste instituții de învățămînt le-a dotat generos, acordîndu-le banii pe care îi dobîndise în cadrul proceselor îndreptate împotriva minăstirilor grecești. A. a murit la Iași la 24 noiembrie 1869. Dintre poeziile sale (ed. a doua, Iași, 1854), sînt lăudat mai ales odele. A întocmit, de asemenea o *Istorie a Rusiei*, în două volume.

BARÎȚIU GHEORGHE, unul dintre cei mai de seamă scriitori și publiciști români, născut la 4 iunie 1812 la Jucul vechi, în comitatul Kolos din Transilvania, ca fiu al unui preot ortodox. A urmat întîi școala normală de la Teroczko, apoi gimnaziul de la Blaj. A participat la un curs de filozofie la gimnaziul de la Cluj și și-a însușit cultura teologică la seminarul episcopal de la Blaj. După ce fusese, din 1835, profesor de fizică la liceul din Blaj, fu chemat, în 1836, la Brașov, unde a organizat o școală comercială și comunală pentru parohia românească. Condițiile timpului l-au îndreptat însă spre istorie și politică. A luat hotărîrea să scoată un ziar în limbă română. În consecință, a fondat deja în 1838, la Brașov, *Gazeta de*

Transilvania, primul ziar românesc pe teritoriul imperiului austriac. Interesele ziarului și năzuințele sale naționale l-au determinat să întreprindă, în 1839 și 1845, călătorii la Viena și să renunțe, în 1845, la postul său de învățător. În anii 1848 și 1849, a asistat cu viu interes, de partea austriacă, la evenimentele războinice. După reîntoarcerea în patrie, a preluat din nou redacția ziarului său, în decembrie 1849, dar fu silit, în 1856, să renunțe la conducerea lui. De atunci, Barițiu colaborează la celelalte publicații românești. După înființarea Societății pentru literatură și cultura poporului român din Ardeal, a avut loc numirea sa în funcția de prim secretar. Începând cu 1 iulie 1863, e membru al dietei transilvane, iar în octombrie 1863, este ales deputat pentru Consiliul imperial. S-a străduit, mai ales, să obțină reducerea impozitelor și îmbunătățirea circulației rutiere, militând pentru construirea unor căi ferate. În afara lucrărilor sale de publicist și jurnalist, mai sînt de semnalat *Cuvintare scolastică* (Brașov, 1837), un excelent dicționar german-român (în colaborare cu Munteanu, două volume, Brașov, 1853—1854), contribuțiile sale la dicționarul român-german al lui Polizu și *Calendarul pentru poporul romanesc* (Brașov, 1851—1862).

BOLINTINEANU DIMITRIE, unul dintre cei mai reputați poeți și scriitori români. S-a născut la Bolintinul, în Țara Românească, în anul 1826. După ce și-a terminat studiile la Colegiul Sf. Sava, a devenit funcționar de stat. Din cauza publicării mai multor poezii și articole, și-a pierdut slujba, dar a obținut, în schimb, simpatia boierilor care atunci se aflau într-o opoziție îndrăjită împotriva caimacănului Bibescu. Aceștia i-au pus la dispoziție mijloace pentru o ședere la Paris. Revoluția anului 1848 l-a rechemat în patrie, unde a editat, în vara anului 1848, ziarul *Popolul suveran*, organul democrației naționale. A fost proscris, împreună cu tovarășii lui, după numirea principelui Știrbei. S-a refugiat la Paris, de unde s-a îndreptat, în 1856, spre Turcia, cînd speranțele politice ale patriei sale au renăscut, o dată cu războiul Crimeei. După instalarea la putere a lui Cuza, și atunci cînd, după lovitura de stat a acestuia din 2 mai 1864 cauza națională părea să triumfe, B. s-a întors la București și a militat în coloanele ziarului *Dimbovița* împotriva boierilor și pentru interesele naționale. Cuza i-a încredințat portofoliul cultelor și instrucțiunii publice, pe care B. l-a schimbat, după numai trei luni, cu funcția de consilier de stat, acordată pe timp de viață. B. a murit în cea mai cruntă sărăcie, la 2 septembrie 1872, într-un spital public din București. Între autorii și poeții români, B. ocupă, poate, locul de frunte. Sînt apreciate poeziile sale ilrice și baladele, mereu reeditate începînd din 1852. Aici se încadrează *Cinstece și plîngeri*, *Cîntarea României*, *Melodii române*, *Legende și basme naționale*, *Poezii vechi și noi*. De multă considerație s-a bucurat și romanul său *Manoilu*, în care biciuiește decăderea morală a nobilimii. A publicat sub titlul de *Brises d'Orient* (Paris, 1866) traduceri ale propriilor poezii. A scos, de asemenea, și o relatare a călătoriilor sale în Palestina, pe Dunăre și prin Bulgaria.

DECEBALUS, rege al Daciei în timpul împăraților romani Domițian și Traian. Își dobîndise demnitatea, silindu-i prin priceperea sa superioară pe ceilalți conducători daci să se unească. D. e vestit pentru războaiele sale cu romanii din timpul lui Domițian (86 e. n.), începute prin incursiunile în Moesia, al cărei guvernator Oppius Sabinus e înfrînt și ucis. Domițian a pornit atunci el însuși împotriva lui D., lăsînd, totuși, conducerea trupelor pe seama lui Cornelius Fuscus. Acesta a

pătruns în Dacia, găsindu-și aici repede moartea. Mai mult noroc a avut, în cea de-a doua campanie a lui Domițian, conducătorul de oști Tettius Iulianus (88 e. n.). Cu toate acestea, împăratul, care se îndrepta împotriva marcomanilor, se văzu silit să încheie pacea cu D., care a adoptat, pentru a se păstra aparențele, un raport de vasalitate față de Domițian, care i-a acordat, la rîndul lui, un tribut anual (90 e. n.) și i-a trimis, în plus, numeroși meseriași și artiști. Căci D., un stăpîn destoinic, nu încerca doar să-și obișnuiască armata cu felul de a fi al romanilor, ci încerca să și civilizeze poporul său într-un chip cît mai fericit. Împăratul Traian a reluat apoi războiul împotriva lui D. și a obținut, în anii 101—102, succese pe teritoriul Daciei. D. a cerut pacea care i s-a și acordat acum, după ce el fusese îngenunchiat, ajungînd la o dependență absolută. Dar, în 104, D. a încălcat înțelegerea de pace. De aceea, Traian vine cu armată peste un pod, care fusese construit cam în zona Cernețului de astăzi peste Dunăre (105). L-a înfruntat pe D., a cucerit capitala acestuia, Sarmisegetuza. După aceea (107), D. s-a sinucis, iar țara sa a devenit o provincie romană.

GHICA, familie de domnitori, originară din Albania. A dat Moldovei și Țării Românești mai mulți domnitori și oameni de stat. Strămoșul lor, *George Gh.* venise din Köprili, rin Albania, la chemarea compatriotului său marele vizir Mehmed Köprili și a ocupat, în 1658, tronul Moldovei, pe care, în 1660, l-a schimbat cu cel al Țării Românești. Dar în 1661 a fost destituit. În Țara Românească l-a urmat fiul său, *Grigore I*, care a domnit în anii 1661—1665 și 1672—1673 și a depus multe strădanii în vederea întăririi țării secătuite. Cînd se afla, în 1665, într-o misiune diplomatică la Viena, i s-a acordat de către împăratul Leopold I titlul de principe german. Singurul fiu al lui Grigore, *Matthias*, este tatăl domnitorilor *Alexandru I* și *Grigore II*, întemeietorii celor două ramuri ale familiei. Grigore II a fost domnitor al Moldovei, în anii 1733—1734 și 1736—1746, și al Țării Românești, în anii 1734—1736 și 1748—1752. Dintre fiii săi, au ajuns să domnească *Matei Gh.* (1753—1758) în Moldova și *Carol Gh.* (1758—1761, 1765—1766 în Țara Românească). Fiul acestuia din urmă, *Alexandru Gh.* l-a succedat la tron (1766—1768). Principele *Grigore III Gh.*, fiul lui Alexandru I, fratele lui Grigore II, a guvernat în Țara Românească, între 1768—69, și în Moldova, între 177—1777. Este un din cei mai renumiți membri ai familiei și, cu toate că a adunat prin santaje de tot felul mari averi, numele său e rostit, totuși, cu stimă și prețuire de către popor. La cedarea Bucovinei către Austria, G. a jucat un rol ambiguu, iar toate documentele din arhivele vieneze, publicate începînd din anul 1876 la București la îndemnul guvernului român, îl prezintă pe Gh. într-o lumină proastă. Grigore III a fost executat în 1777.

GRIGORE IV, urmașul lui Dimitrie, fiul al lui Alexandru I, a fost principe al Țării Românești în anii 1822—1828. S-a ocupat mai cu seamă de îmbunătățirea agriculturii. A lăsat în urma sa cinci fii. Dintre aceștia, *Constantin Gh.*, născut în 1804 și *Dimitrie Gh.*, născut în 1816 sînt citați de mai multe ori în istoria mai recentă a Țării Românești. Mai ales Dimitrie Gh. are merite deosebite ca președinte al Camerei conservatoare, în timpul guvernării lui L. Catargiu (1871—1876), cînd a militat pentru o politică internă mai ponderată. Principele Grigore s-a găsit moartea în 1858, prin răsturnarea trăsorii sale pe Champs Elysees la Paris. *Alexandru X. Gh.*, născut la 1 mai 1795, un frate al lui Grigore IV, a dom-

nit între 1834—1842 în Țara Românească, avînd multe merite. Deoarece politica sa națională a contravenit intereselor Rusiei, Poarta a fost nevoită, în cele din urmă, să dea curs insistențelor Rusiei. Domnitorul Alexandru X. Gh. a fost destituit în 1842 și, în locul lui, a fost numit George Bibescu. Prințul Gh. a plecat la Viena, unde a rămas pînă în 1853. S-a întors în Țara Românească, conducînd-o din 1856 pînă la alegerea lui Cuza (ianuarie 1859). A murit în 1862, neavînd moștenitori. Un al treilea frate, principele *Mihail Gh.*, născut la 28 august 1792 este tatăl a trei fii Matei, George, Vladimir și a trei fiice. Una dintre ele, soția principelui Colțov-Masalski din 1849, a obținut o faimă europeană, fiind autoare de spirit și publicînd sub pseudonimul de Dora d'Istria. Un al patrulea frate, principele *Constantin Gh.*, născut la 15 decembrie 1798, este tatăl principelui Mihai Gh. Principele *Ion Gh.*, un nepot al acestor patru frați, născut în 1817 la București, a devenit cunoscut ca adversar al lui Bibescu. Surghiunit din această cauză, după eșuarea revoluției din 1848 în Țara Românească, a plecat în Turcia, a devenit întii guvernator, apoi, în 1856, principe de Samos și Mușir. S-a întors la începutul domniei lui Cuza în patrie, deținînd diferite posturi ministeriale și funcții superioare. A fost prim ministru, cînd a avut loc acțiunea din 22 martie 1871 îndreptată împotriva coloniei germane din București. Atunci Ion Gh. a fost acuzat că ar fi favorizat această mișcare din considerente antidinastice. La ordinul principelui Carol, fu silit să-și dea demisia, locul lui fiind luat de L. Catargi. Principele *Alexandru Grigore Gh.*, născut la 27 august 1807, fiul marelui logofăt Alexandru Gh. a fost numit, în 1849, domnitor al Moldovei, dar, în 31 octombrie 1853, a renunțat la această funcție, în urma ocupării țării sale de către ruși. După venirea austriecilor, la 9 noiembrie 1854, și-a preluat din nou domnia. A plecat în Franța, după ce, în urma păcii de la Paris (30 martie 1856), își dăduse demisia. S-a stabilit în castelul Mée lângă Melun, unde s-a împușcat cu un pistol în 26 august 1857. În urma lui au rămas trei fii. Cel mai mare, *Constantin Gh.*, membru al Curții de casație de la București, s-a sinucis și el în 1874. Cel de al doilea fiu, generalul *Jean Gh.*, e din 1874 agentul diplomatic al României la Constantinopol (vezi: Moldova și Țara Românească). Despre familia Gh. vezi Dora d'Istria *Gli Albanesi in Rumenia. Storia dei principi G. nei secoli XVII, XVIII e XIX* (Florența, 1873).

GOLESCU NICOLAE, om de stat român, născut în 1810 la Cîmpulung în Țara Românească, dintr-o familie de boieri. A fost crescut la Geneva, la Institutul lui Töpffer și s-a întors, după terminarea studiilor, în 1829, în Țara Românească. Aici a intrat în rîndurile armatei, devenind colonel, apoi adjutantul principelui Alexandru Ghica. Mai tîrziu, s-a ocupat de administrația civilă, deținînd în timpul lui Bibescu diverse funcții de vază civile și militare. A jucat un rol de prim rang în timpul revoluției de la 1848, fiind, timp de cîteva luni, șeful suprem al tuturor afacerilor principatului. Cînd, în 25 septembrie 1848, generalul turc Fuad Pașa a pus capăt guvernului interimar prin ocuparea Bucureștiului, G. s-a sustras urmăririi, refugiindu-se în Austria. De aici a plecat la Paris, unde s-a stabilit o dată pentru totdeauna. S-a întors, totuși, în 1857 în București, fiind ales cu o majoritate covârșitoare pentru Divanul ad-hoc, care s-a pronunțat în 21 octombrie pentru unirea celor două principate sub conducerea unui principe ales. În timpul domniei lui Cuza, G. a preluat întii ministerul de interne, apoi cel de război, dar, în 1861, a ieșit din guvern. Făcînd parte, în continuare, din opoziția cea mai extremă, a devenit în primăvara anului 1866, după detronarea lui Cuza, unul din

cei trei membri ai guvernului provizoriu, *Ștefan G.*, fratele celui precedent, născut în 1809, a urmat și el școala la Geneva, a intrat apoi în armata națională și a deținut în timpul lui Bibescu diverse funcții civile mai de seamă. Asemenea fratelui său, a participat la revoluția din 1848, fiind, în consecință, obligat să plece împreună cu fratele său în exil în Franța. După întoarcerea sa, a fost deputat în Divanul ad-hoc, preluând apoi funcția de președinte al Comisiei centrale economico-financiară, funcție la care a renunțat în 1861. A murit la Nancy, la 8 septembrie 1874.